

АНОТАЦІЯ

Савич Є.С. Право людини на звернення в Україні: конституційно-правовий аналіз. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному конституційно-правовому дослідженню права людини на звернення в Україні.

Розглянуто історико-правові аспекти становлення і розвитку права людини на звернення у розумінні загального цивілізаційного процесу, а також з урахуванням особливостей розвитку державно-правового характеру, які мали місце на українських землях.

Зроблено висновок, що народоправні орієнтири українського національного менталітету, в частині питання розвитку права людини на звернення, доводяться й правовими традиціями українського козацтва, які існували в Запорізькій Січі у період Гетьманщини. Обґрунтовано наукову позицію про те, що «Коломацькі чолобитні» або петиції у 1723 році, як результат діяльності опозиційно налаштованого до російського царизму козацтва, у період Гетьманщини стали виявом саме демократичних народоправних орієнтирів української національної правової традиції. Особливо наголошено, що дані документи слід розглядати в якості першого вітчизняного прикладу належного політико-правового розуміння та реалізації права людини на звернення. За своїм змістом і сутністю вони представляли собою синтез колективних пропозицій, клопотань та скарг до російського імператора як уособлення найвищої державної влади на той час.

Доведено що нормативно визначений правовий інститут подання «чолобитних», який існував на теренах українських земель у XV – XIX століттях, що історично входили до складу Московського царства, а згодом Російської імперії, не є притаманним для української національної та

європейської правових традицій. Його не можна розглядати як період цивілізаційного процесу становлення та розвитку права людини на звернення в Україні у сучасному його розумінні.

Аналіз радянського етапу розвитку права людини на звернення в Україні у період з 1917 року по 1991 рік показав відсутність в цілому цивілізаційного контексту у процесі розвитку. Дослідження даного періоду хоча й продемонструвало, що він мав деякий позитивний результат в аспекті закріплення даної правової норми на конституційному рівні, утім не забезпечив демократичного розвитку цього права. Радянська ідеологія з її ігноруванням та нівелюванням ролі громади, світових та європейських правових стандартів у цій сфері, не спроможна була дати відповідний напрям становлення цього права.

За результатами дослідження поняття «звернення людини (громадянина)», запропоновано власне визначення цієї категорії у конституційно-правовому розумінні, під якою слід розуміти «нормативно регламентовану форму комунікативної взаємодії особи та держави, яка здійснюється шляхом подання усного або письмового (електронного) індивідуального (колективного) повідомлення до органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів та інших, уповноважених на це суб'єктів, про різноманітні питання суспільного, державного, колективного чи особистого життя, з метою налагодження діалогових форм участі в управлінні державними та суспільними справами, а також реалізації та захисту своїх прав, свобод та законних інтересів, та припускає обов'язковість їх розгляду та надання обґрунтованої відповіді у встановлені законом строки». Разом з тим, дано авторське визначення конституційного права на звернення як «гарантованих та врегульованих на національному та міжнародному правових рівнях можливостей кожного подавати індивідуальні (колективні) усні або письмові (електронні) звернення до уповноважених на це суб'єктів про різноманітні питання суспільного, державного, колективного чи особистого життя, з метою

налагодження діалогових форм участі в управлінні державними та суспільними справами, а також реалізації та захисту своїх прав, свобод та законних інтересів, які припускають обов'язковість їх розгляду та надання обґрунтованої відповіді у встановлений законом строк».

Досліджено конституційні основи регламентації права людини на звернення. Виявлено положення Основного Закону України загального порядку, які мають значення для сутнісного розуміння та реалізації права людини на звернення. Зроблено висновок, що дане право слід охарактеризувати в якості відносного, невід'ємного, такого що має активний характер і у багатьох випадках слугує надійною гарантією реалізації інших конституційних прав та свобод. Наголошено, що в процесі реалізації права на звернення, особистий інтерес правомочної особи, як передумова такої реалізації, може набувати ознак цілком очевидного публічно-правового характеру.

Запропоновано у статті 40 Конституції України розширити коло суб'єктів, які зобов'язані прийняти і розглянути звернення. Розглянуто акти Конституційного Суду України на предмет інтерпретації сутнісних характеристик права людини на звернення.

Розглянуто структуру суб'єктивного конституційного права на звернення відповідно до статті 40 Конституції України, а саме: правомочність направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення, а також правомочність щодо особистого звернення до зобов'язаних суб'єктів. Відповідно зобов'язані суб'єкти повинні розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Таким чином, формами здійснення цього права визначено направлення письмового звернення, або ж можливість особистого звернення. Видами письмової форми звернення є індивідуальне звернення та колективне. Що ж до особистого звернення колективного суб'єкта, то останній також може реалізувати дану правомочність через свого представника. Встановлено, що, оскільки звернення являє собою акт волевиявлення, який полягає в

оформленій вимозі управомоченого суб'єкта до зобов'язаного з метою задоволення певного інтересу, тому природним є те, щоб термін «волевиявлення» віднайшов своє місце серед ознак категорії «звернення» у її дефінітивному визначенні на рівні закону.

Зроблено висновок про те, що акти Конституційного Суду України виступають в якості інтерпретаційних, які за своєю природою не є джерелами права. Проаналізовано основні ознаки правових позицій органу конституційної юрисдикції, які прямо або опосередковано стосуються механізму реалізації конституційного права на звернення.

На підставі аналізу актів Конституційного Суду України виокремлено та проаналізовано правові позиції стосовно правових категорій, що мають важливе значення для розуміння природи конституційного права на звернення, а саме: принцип правової держави; скасування конституційних прав і свобод; звуження змісту і обсягу прав і свобод; обсяг прав людини; принцип верховенства права; принцип правової визначеності; правомірне обмеження конституційних прав і свобод.

Системно проаналізовано основні міжнародні акти з метою виявлення міжнародних стандартів права людини на звернення. Зроблено висновок, що більшість міжнародних актів не містять норм, які б прямо закріплювали право на звернення. Дане право виводиться в результаті системного аналізу норм міжнародних актів. У цьому плані єдиним міжнародним документом, в якому прямо унормовується зобов'язання відповідних суб'єктів гарантувати право людини на звернення, виступає Декларація про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини і основоположні свободи, затверджена резолюцією 53/144 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1998 року.

Здійснено компаративістський аналіз регламентації права на звернення в конституціях та законодавстві країн-членів Європейського Союзу: Латвії, Литви, Естонії, Польщі та інших з законодавчим регулюванням права на звернення в Україні. Встановлено, що на сьогодні формула гарантування

права на звернення міститься в конституціях переважної більшості держав світу як з республіканською, так і з монархічною формами правління.

Узагальнення європейського досвіду конституційно-правового закріплення права на звернення, зокрема й аналогічної норми, викладеної у Конституції Республіки Польща, показало актуальність відображення в національній конституційній нормі сучасного розуміння дуалістичної природи права людини на звернення, яке одночасно виступає як особисте та як політичне право людини, а також потребу удосконалення змісту статті 40 Конституції України у бік конкретизації видів звернень, з якими особа може звертатися до уповноважених на це суб'єктів, не обмежуючи їх коло лише державними органами влади чи органами місцевого самоврядування, передбачаючи направлення таких звернень й до громадських організацій та установ.

Ключові слова: конституційне право людини на звернення, конституційно-правове регулювання права людини на звернення, законодавче регулювання права на звернення, акти Конституційного Суду України, міжнародно-правові стандарти права на звернення, законодавство зарубіжних країн.